

فصلنامه علمی - تخصصی معارف علوم اسلامی و علوم انسانی

سال سوم - زمستان ۱۴۰۲ - شماره پانزدهم - ص ۲۵-۴۰

شناخت و پرورش خلاقیت در کودکان چهار تا ده ساله

منصوره منصوری گندمانی^۱

چکیده

خلاقیت موهبتی است که در تمام انسان‌ها بالقوه موجود است، اما ظهور و گسترش آن مستلزم شرایط مناسب است. بنابراین باید خلاقیت را شناخت و آن را پرورش داد. تحقیقات انجام شده در زمینه‌ی خلاقیت نشان می‌دهد بر خلاف نظریه پردازان گذشته که خلاقیت را فرایندی ارثی و ذاتی تلقی می‌کردند، خلاقیت را می‌توان به افراد به ویژه به کودکان و نوجوانان آموزش داد؛ چرا که کودکی نخستین جایگاه خلاقیت است. کودک مجموعه‌ای است فراوان از استعداد و خلاقیت، شور و شوق و غیره که گاه و فور این صفات در او آن چنان است که سرمنشاء بروز خلاقیت و کشف سوژه برای بزرگترها می‌شود.

کلیدواژه: خلاقیت، آموزش و پرورش، شکوفائی کودک، رشد کودک، کودکان استثنائی، کودکان بیش فعال، خلاق، تخیل کودکان.

۱. سطح سه (کارشناسی ارشد)، رشته کلام اسلامی، از حوزه علمیه خاوران مجتهده امین اصفهان، مُدرّس حوزه علمیه ریحانه اصفهان و حوزه علمیه فاطمیه (س)، شهر درچه اصفهان، استان اصفهان، ایران، پژوهشگر و فعال فرهنگی، نویسنده

مقدمه

بی شک یکی از زیباترین ویژگی های انسان، قدرت آفرینندگی و یا خلاقیت اوست. به واسطه ی همین ویژگی است که انسان می تواند توانایی های خود را شکوفا سازد؛ زیرا فرد خلاق کسی است که از ذهنی جستجوگر و آفریننده برخوردار باشد. در جهان امروز بالاترین و بهترین تولید برای کشورهایی که بخواهند حرف اول را در دنیا داشته باشند، تولید فکر نو و ایده جدید است.

مطالعات روان شناسان در باره خلاقیت نشان داده است که خلاقیت نیز همانند سایر جنبه های انسان از الگویی پیروی می کند. به نظر آنها خلاقیت در اوایل زندگی ظاهر می شود و کودکی اولین بستر خلاقیت است و به تدریج در جنبه های دیگر زندگی از قبیل کار، مدرسه، فعالیت های تفریحی مشاغل تجلی می کند.

روان شناسان می گویند: بیشتر کودکان زیر پنج سال ایرانی خلاق اند، ولی فقط تعداد کمی از آنها بعد از ۵ سالگی خلاقیت شان را حفظ می کنند. این به معنای آن است که نحوه ی آموزش و پرورش کودکان ما صحیح نیست. خلاقیت پر قدرت ترین توانایی بشر است. نیاز به آن در شکوفایی استعدادها و ساختن جامعه ای فعال و پویا مطرح است. خلاقیت عالی ترین نوع تفکر بشری است. باعث پرورش خودآگاهی، رشد تعاملات اجتماعی و مؤثر در بهداشت روانی افراد جامعه است.

امروز سرنوشت ممالک جهان در دست پر قدرت ترین توانمندی بشر و عالی ترین نوع تفکر بشریست. امروز سرنوشت جوامع در دست مغزهای متفکر و خلاق رقم می خورد. ما در این تحقیق قصد داریم با قدرتمند ترین توانایی بشر و عالیترین نوع تفکر آشنا شویم. تأثیرات مثبت آن بر افراد به خصوص کودکان را بشناسیم، ویژگیهای خلاقیت در کودکان را تشخیص داده و پرورش دهیم.

تاریخ در گذشته ای دور نگاهی ناامید کننده به خلاقیت داشته است؛ چرا که خلاقیت در گذشته جنون شناخته می شد.^۱ با گذشت زمان خلاقیت همان نبوغ دانسته شد و این اشتباه ۲۰۰۰ سال ادامه یافت. در قرن نوزدهم بود که تمایز بین خلاقیت و نبوغ مطرح شد. با این حال نزدیک به نیم قرن طول کشید تا خلاقیت به طور علمی و دقیق مطالعه شود.^۲

۱. جورج اف نلر، هنر و علم خلاقیت، ترجمه ی سیدعلی اصغر مسدّد، صص ۳۰-۲۵.

۲. حسن عمید، فرهنگ فارسی عمید، ج ۲، ص ۶۰۵.

۱. مفاهیم

خلاق: (Creative)، آفریننده، خلق کننده، بسیار آفریننده، آفریدگار، هستی بخش، (Creator)؛ یکی از نام های باری تعالی.^۱ تخیل: به خیال در آوردن، به کار انداختن خیال، پنداشتن و گمان کردن. خلاقیت: مصدر جعلی، به معنای: خلق کردن، آفریدن، به وجود آوردن.^۲

یکی از قدیمی ترین مفاهیم خلاقیت، دایره بر این است که فرد خلاق از الهام خدایی برخوردار است. بدون تردید، این مفهوم بیانگر تلاشی برای تبیین ابتکار فوق العاده ی کارهای بزرگ خلاق است. این مفهوم در واقع به وسیله ی افلاطون عنوان شد که اعلام داشت: «هنرمند در لحظه ی آفرینش، به دلیل اینکه در کنترل خود نیست، عامل نیرویی برتر می شود».^۳

در تعریف ساده خلاقیت می توان گفت: نوآوری یا نگاهی دوباره به چیزی که وجود دارد، تعریفی راحت و عام از خلاقیت است. یعنی نگاهی دوباره به آنچه موجود بوده است. اصولاً فرزند انسان خلاق است. انسان در ارتباط با محیط خویش دائماً به دنبال راهکارهای جدید می گردد و این در زندگی وقتی خود را نشان می دهد، اسمش را خلاقیت می گذاریم.^۴

۲. سیر تاریخی شکل گیری مفهوم خلاقیت

در جهان کنونی دیگر جای هیچ شک و شبهه ای نیست که آدمیان به مدد نیروی بارور فکر خود به ساختن فرهنگ، تمدن، علم و تکنولوژی دست زده اند. نیرویی که هیچ گاه از آن بی نیاز نخواهند بود. این دیدگاه مثبت و سازنده نسبت به خلاقیت عمری نزدیک به پنجاه سال دارد. در این دوران خلاقیت به عنوان مفهوم و پدیده ای علمی و رمز موفقیت مورد پذیرش مجامع علمی قرار گرفت. بنابر این هر چه زمان پیش رفت، نقش اساسی آن در جامعه ی انسانی روشن تر شد، اما تاریخ پیشین نگاهی ناامید کننده به خلاقیت دارد.^۵

۳. مراحل، شرایط و عناصر خلاقیت

۳. همان، ذیل «ابتداع»، ص ۱۰۵.

۲. علی اکبر دهخدا، لغتنامه دهخدا، ج ۱، ص ۹۹۰۸؛ سلیمان حبیب، فرهنگ بزرگ فارسی، ص ۱۸۱.

۵. جورج افنلر، هنر و علم خلاقیت، ترجمه ی سیدعلی اصغر مسدّد، ص ۲۰.

۴. آندره جی الینیکف، مگا، خلاقیت، ترجمه ی مارال شیخ زاده، ص ۷۰.

۲. علیرضا پیرخائفی، خلاقیت (مبانی و روش های پرورش)، ص ۱۶.

بر اساس نظریه ی تایلور (۱۹۷۵) خلاقیت را می توان بر اساس پنج سطح و سلسله مراتب مطرح کرد: خلاقیت بیانی، خلاقیت تولیدی، خلاقیت اختراعی، خلاقیت عالی،^۱ خلاقیت آموزشی.^۱

در مورد شرایط لازم خلاقیت در کودکان باید گفت: تمام کسانی که به بررسی خلاقیت مشغولند، در این نکته توافق دارند که جدید بودن برای تعریف خلاقیت کافی نیست، بلکه باید ارزشمند بوده و یا با نیازهای شناختی موقعیت نیز متناسب باشد، لکن ملاک ارزشمند بودن باید شرط لازم تعریف خلاقیت باشد.^۲

صاحب نظران خلاقیت را دارای چهار عنصر می دانند: ۱. سیالی، ۲. انعطاف، ۳. ابتکار، ۴. توجه به جزئیات.^۳

انواع تربیت در کودکی از این قرار است: تربیت الگویی؛ تربیت بر اساس غریزه حب ذات؛ تربیت بر اساس فرورفتن در قالب بچگی.

از طرف دیگر، مراحل تربیت خلاق عبارت است از: مرحله کشف و شناسایی؛ مرحله استخراج استعدادها؛ مرحله هدایت.^۴

برخی ویژگی های خلاقیت از این قرار است: ۱. پدیده ی روانی یکتا؛^{۲۵} ۲. ابهام ذاتی؛^{۳۶} ۳. ذهن فعال در کودکان؛^{۴۷} ۴. الهامات آغازگر؛^{۵۸} بدون نیاز به پیشگامان؛^{۶۹} ۵. نوآوری همراه با بی نظمی؛^{۷۱} ۶. فعالیتی پویا؛^{۸۱} ۷. عالی ترین نوع تفکر؛^{۹۱} ۸. توانایی خلق آثار؛^{۱۰۰} ۹. فکر چند جهتی.^۲

-
۱. محمدرضا کیوان فر، مجموعه مقالات سمپوزیوم نقش آموزش ابتدایی و جایگاه مطبوع آن در جامعه، فصل نامه نقش خلاقیت در الگوهای تدریس، شماره اول، ص ۷۳.
 ۴. رابرت ویزبرگ، خلاقیت فراسوی اسطوره ی نبوغ، ترجمه ی مهدی والفی، ص ۲۰.
 ۵. جلیل صمدآقایی، تکنیکهای خلاقیت فردی و گروهی (تئوری، مثال، تمرین)، ص ۶۵.
 ۱. محمدتقی فلسفی، کودک از نظر وراثت و تربیت، ص ۱۹.
 ۲. علیرضا پیرخانفی، خلاقیت (مبانی و روشهای پرورش)، ص ۱۶.
 ۳. شهناز ضرغام، مجموعه مقالات دومین همایش سراسری کودک، مربی، خلاقیت، ص ۱۳۸.
 ۴. پیشین، ص ۱۰۷.
 ۵. رابرت ویزبرگ، خلاقیت فراسوی اسطوره ی نبوغ، ص ۱۹۴.
 ۶. خیریه بیگم حائری زاده و لیلی، محمدحسین، تفکر خلاق و حل خلاقانه مسأله، ص ۸۲.
 ۷. پیشین، ص ۲۵.
 ۸. علیرضا پیرخانفی، خلاقیت (مبانی و روشهای پرورش)، ص ۱۴.

عوامل درونی مؤثر در افزایش خلاقیت از این قرار است: ۱. ایجاد انگیزه؛ ۲. تحسین و تشویق؛ ۳. اراده؛ ۴. کوشش؛ ۵. پشتکار؛ ۶. میل تجسس؛ ۷. فضای آزاد دوران کودکی؛ ۸. عاطفه.^۹

خصوصیات بارز افراد خلاق از این قرار است: ۱. رؤیاپردازی دوست داشتنی بودن؛ ۲. شجاعت؛ ۳. کنجکاوی؛ ۴. خوش رویی؛ ۵. عزت نفس؛ ۶. میل به برنده شدن؛ ۷. ایراد گرفتن؛ ۸. اراده و پشتکار خود باوری؛ ۹. قوه ی تخیل؛ ۱۰. تن به خطر دادن؛ ۱۱. حساس بودن؛ ۱۲. دل جوان داشتن؛ ۱۳. شوخ طبعی جاه طلبی؛ ۱۴. قوه ی برقراری ارتباط؛ ۱۵. قوه ی تشخیص.^{۱۰}

به نظر می رسد حدی برای قلمرو خلاقیت انسان، قابل تصور نیست و پیشرفت های کنونی بشر نسبت به قرن های پیش از رنسانس اعجاب برانگیز است، ولی در رابطه با حد ناشناخته ی خلاقیت انسان نمی تواند چشمگیر و درخور توجه باشد.

۴. تفاوت راه حل سنتی و راه حل خلاق

شیوه ی سنتی تعقل و تفکر که ما را به آن عادت داده اند، می گوید که باید هنگام روبه رو شدن به مشکل از کوتاه ترین مسیر ممکن به راه حل رسید. اما یکی از مبانی اصلی خلاقیت این است که برای هر مشکلی حداقل دو راه وجود دارد. واژه ی حداقل نشانگر این است که ممکن است راه های متعددی هم وجود داشته باشد.^{۱۱}

حال که فکر کردن از مهمترین اصول خلاقیت است، باید مراحل توانائیهای فکری را بهتر بشناسیم:

- جذب؛ توانای مشاهده و به کار بردن توجه؛

-
۹. رابرت ویزبرگ، خلاقیت فراسوی اسطوره ی نبوغ، ص ۲۰.
 ۱۰. شهناز ضرغام، مجموعه مقالات دومین همایش سراسری کودک، مربی، خلاقیت، ص ۱۲.
 ۱۱. برنات دافی، تشویق خلاقیت و تخیل در کودکان، ترجمه ی مهشید یاسایی، ص ۸۷.
 ۱۲. علیرضا پیرخانی، خلاقیت (مبانی و روش های پرورش)، ص ۷۸.
 ۱۳. محمد تقی فلسفی، کودک از نظر وراثت و تربیت، ص ۲۹۵.
 ۱۴. دروتی ریچ، کلید های پرورش مهارت های اساسی زندگی در کودکان و نوجوانان، ترجمه اکرم قیطاسی، ص ۱۲۸.
 ۱۵. علیرضا پیرخانی، خلاقیت (مبانی و روشهای پرورش)، ص ۴۵.
 ۱۶. توماس آرمسترانگ، کودک من چگونه نابغه می شود؟ ص ۳۹.
 ۱۷. شهناز ضرغام، مجموعه مقالات دومین همایش سراسری کودک، مربی، خلاقیت، ص ۶۳.
 ۱۸. هوبر ژاویی، راهنمای موفقیت و شکوفایی فردی، ص ۱۰۱.
 ۱. هوبر ژاویی، راهنمای موفقیت و شکوفایی فردی، ترجمه ی دکتر آذین حسین زاده، ص ۱۶.

- ضبط؛ توانایی حفظ کردن و به خاطر آوردن؛

- استدلال؛ توانایی تجزیه تحلیل قضاوت؛

- خلاقیت؛ توانایی تجسم، پیش بینی ایجاد ایده ها.

ابزارهای خلاقیت از این قرار است: ۱. تمرکز؛ ۲. هوشیاری؛ ۳. کنجکاوی؛ ۴. مداومت؛ ۵. آشنایی با آثار گذشتگان.^۴

به راستی چرا بحث خلاقیت اهمیت دارد؟ در دنیای پیچیده کنونی که شاهد رقابتهای بسیار فشرده جوامع مختلف برای دستیابی به جدیدترین تکنولوژی ها و منابع قدرت هستیم، افراد تیزهوش و خلاق و صاحب اندیشه های نو و مبتکر همانند سرمایه های گرانبها از جایگاه بسیار والا و ارزشمندی برخوردار هستند.

در مورد نخستین جایگاه خلاقیت، به قول راجرز: «آدمی ذاتاً خلاق متولد می شود». با این حال خلاقیت در مراحل ابتدایی زندگی تکامل یافته و پیشرفته نیست و به همین دلیل، نیازمند توجه و هدایت است. قطعاً نخستین جایگاه خلاقیت دوران کودکی است. بنابراین مدت زمان زیادی لازم است که کودک تجربه اندوزی کند و خلاقیتش را غنا بخشد.

آزمون خلاقیت در سنین متفاوت نشان می دهد که در چهل سالگی، دو درصد از افراد خلاق بودند. در سی سالگی، دو درصد خلاق بودند. در ۲۵ سالگی، دو درصد خلاق بودند و در هفده سالگی، ده درصد افراد خلاق بودند، اما در پنج سالگی، نود درصد آنها خلاق بودند.

خیال پردازی سرچشمه بهترین هنرها است. بهترین هنرها از تماس مستقیم کودک با دنیای خیالی اطراف سرچشمه می گیرد. به عنوان مثال، چنانچه کودک شما بخواهد درختی را ترسیم کند، با لمس درخت، بالا رفتن از آن، بو کردن، مشاهده برگها و نظاره آن از زوایای مختلف در ترسیم هر چه گویاتر درخت مؤثر خواهد بود. جلسات نقاشی را با تجارب حاصل از حواس خود از قبیل: بوئیدن، لمس کردن

۲. الکس اسبورن، پرورش استعداد همگانی ابداع و خلاقیت، ترجمه ی حسن قاسم زاده، ص ۲۵.

۳. هوبرزاویی، راهنمای موفقیت و شکوفایی فردی، ص ۵۰؛ الکس اس اسبورن، پرورش استعداد همگانی ابداع و خلاقیت، ص ۱۶۸.

۴. رابرت ویزبرگ، خلاقیت فراسوی اسطوره ی نبوغ، ص ۳۵۸؛ رابرت ویزبرگ، خلاقیت فراسوی اسطوره ی نبوغ، ص ۳۵۵.

۴. لیلی انگجی و غریزه عسگری، بازی و تأثیر آن در رشد کودک، ص ۳۵؛ علی اکبر مظاهری، هشدارهای تربیتی (چهل مسأله ی

مهم تربیتی)، ص ۲۲.

و شنیدن در طبیعت شروع کنید. کودکان در سنین پائینتر می توانند رنگها را ببینند، صداها را بشنوند و مزه ی اشیا را احساس کنند و آنها را به تصویر بکشند.^۱

۵. نتایج خلاقیت در کودکان

کودکان امروز لازم است به بزرگسالانی بدل شوند که می توانند:

- با امر غیرمنتظره کنار بیایند؛ دانش موجود خود را به موقعیت های تازه گسترش دهند؛
- اطلاعات نامربوط قبلی را با هم ترکیب و به طریقی تازه به کار برند؛
- مفاهیم تازه را بیابند؛
- جهان خود را اصلاح و هدایت نمایند؛ با دیگران همکاری و همدردی کنند؛
- ابداع کننده باشند؛ به چالشها با تحیل قوی واکنش نشان دهند.

دامان مادر اولین مدرسه کودک است. معمولاً اولین کسی که کودک با او رابطه برقرار می کند، مادر است. کودک باید بتواند در کنار مادر احساس ایمنی بدست آورد. مراقبت منظم و محبت آمیز برای ایجاد احساس ایمنی در کودک ضروری است. این مراقبتها موجب می شود که بعدها کودک بتواند ناکامی موقت را بهتر تحمل کند.^۲

قصه های پدر بزرگ، مادر بزرگ و پدر و مادر، عنصر خلاقیت را از کودکی در ما تربیت کرده است. بچه هایی در نوجوانی و جوانی موفق تر هستند که کودکی سرشار از قصه داشته اند. قصه هایی که مادران و پدران برایشان گفته اند. این قصه ها آن چنان انرژی دارد که آرام آرام عنصر خلاقیت را در بچه ها پرورش می دهد؛ چرا که ما از طریق قصه به بچه ها می آموزیم که در برخورد با یک پدیده تو می توانی چند واکنش داشته باشی.^۳

در بحث نقش هایی که بزرگسالان در تشویق خلاقیت در کودکان دارند، دو دیدگاه وجود دارد:

- دخالت غیر مداخله جویانه؛

- دخالت مداخله جویانه؛

۱. توماس آرمسترانگ، کودک من چگونه نابغه می شود؟ ترجمه ی ترانه بهبهانی، ص ۱۷۶.

۱. حافظ ثابت، تربیت جنسی در اسلام، ص ۹۴.

۲. شهناز ضرغام، مجموعه مقالات دومین همایش سراسری کودک، مربی، خلاقیت، ص ۱۳۹.

- نقش داریستی بزرگسالان.^۱

کودکان دانش را می سازند و دانش تازه ای به آنچه از قبل می دانستند اضافه می کنند. وقتی که اطلاعات تازه ای به آنان ارائه می شود، به دنبال شباهتها و تفاوتها می گردند تا راه هایی برای متصل کردن آن به دانش موجود خود بیابند. گاهی لازم است راه هایی برای نگه داشتن تجربه ها در کنار یکدیگر بیابند. آنان نیاز به داریستی دارند. نقش بزرگسالان ایجاد یک داریستی است.^۲

۶. بررسی جایگاه خانه، خانواده و محیط آموزشی در خلاقیت کودکان

حقیقت این است که خانه اولین و مهمترین مرکز فراگیری کودک می باشد. ۹۵ درصد از خصائصی که کودک در زندگی کسب می کند، از آن جمله است: احساس شخصیت، بلوغ فکری، احساس مسئولیت و تجارب عملی در خانه شکل می گیرد. می توان خانه را مرکز فراگیری ای دانست که کودک را برای زندگی آینده اش آماده می کند.^۳

حال با توجه به این که مهمترین و مؤثرترین عامل رشد و سقوط فرزندان است، می بایست انواع خانواده مورد بررسی قرار گیرد:

- خانواده سخت گیر؛^۴

- خانواده شاغل؛

- خانواده غیرمسئول؛^۵

- خانواده محروم؛^۶

- خانواده قطبی؛^۷

- خانواده ی پویا.

خلاقیت یک منبع روانی است که می تواند تمام جنبه های زندگی سالهای بلوغ را غنا بخشد. می توانیم کاری کنیم که کودک چهار تا ده ساله ی ما به یک نگرش منحصر به فرد از خود به عنوان یک

۳. برنات دافی، تشویق خلاقیت و تخیل در کودکان، ص ۱۳۵.

۴. پیشین، ص ۱۴۰

۵. استادان طرح جامع آموزش خانواده، خانواده و فرزندان (در دوره ی پیش دبستان)، صص ۲۳۰-۲۳۶.

۱. پیشین، ص ۵۹.

۲. توماس آرمسترانگ، کودک من چگونه نابغه می شود؟ ص ۵۲.

۳. توماس آرمسترانگ، کودک من چگونه نابغه می شود؟ ص ۵۳.

۴. استادان طرح جامع آموزش خانواده، خانواده و فرزندان (در دوره ی پیش دبستان)، ص ۶۵.

خالق برسد و بهترین مکان برای این امر خانه است. اگر فرزند ما با ایمان به خود خلاقش رشد کند، شانس بهتری برای یافتن امکان استفاده از انرژی خلاقانه ی خود در سالهای بعد خواهد یافت. خلاقیت یک کودک تنها حافظه اش نخواهد بود. خلاقیت یک منبع ارزشمند و چیزی است که هر روز می توان آن را تغذیه کرد و به کار برد و این امر محتاج خانواده ای پویا است.^۱

بدیهی است که برای بروز خلاقیت باید عناصر و عوامل گوناگون در کنار هم قرار گیرند تا این امر به شکل مطلوب صورت پذیرد، ولی از جمله عوامل و عناصر، ایجاد فضای مناسب و چگونگی روش یادگیری و یاددهی است. تحقیقات نشان داده است دانش آموزانی که در فضای آزاد و به دور از استرس به یادگیری پرداخته اند، خلاق تر عمل کرده اند و برعکس دانش آموزانی که یادگیری به شکل سنتی را تجربه کرده اند، اگر در فضایی پر از اضطراب و تنش که محصول شیوه های غلط ارزشیابی تحصیلی است، قرار داشته اند، انگیزه های خلاقیت را از دست داده اند.^۲

آموزش ها در کودکان بر دو نوع است: ۱. آموزش مستقیم؛ ۲. آموزش غیرمستقیم.^۳

در بحث خلاقیت مربی نقش بسیار مهمی را ایفا می کند. معلم در کلاس درس یا مهد کودک می تواند بعنوان الگوی خلاقیت بر دانش آموزان تأثیر بگذارد. اومی تواند ضمن آنکه به تشویق رفتارهای خلاق دانش آموزان در کلاس درس می پردازد با ارایه ی الگوهای خلاق تدریس به پرورش خلاقیت پردازد. محققان نشان داده اند که روابط صمیمانه و توأم با علاقه.

ویژگیهای لازم مربی خلاق پرور از این قرار است: ۱. توان ارتباطی بالا؛ ۲. مهر و شکیبایی؛ ۳. تحرک؛ ۴. نشاط و نوآوری؛ ۵. ایجاد فضای تربیتی مؤثر برای اندیشه ی خلاق؛ ۶. استفاده از تجربه دیگران: در پرورش اندیشه خلاق مؤثر است.^۴

در مورد تکنیکهای مهم در افزایش و تقویت خلاقیت باید گفت: در چهارچوب روشهای متعددی که به منظور پرورش خلاقیت ارائه می شود، شیوه های مختلفی نیز به عنوان روشهای ایده یابی خلاق طراحی

۵. توماس آرمسترانگ، کودک من چگونه نابغه می شود؟ ص ۵۸؛ سوزان استرانکو، کلیدهای پرورش خلاقیت هنری در کودکان و نوجوانان، ص ۵۵.

۶. زهرا حصاربانی، «ارزشیابی توصیفی برای پرورش خلاقیت»، نشریه ماهانه آموزشی تربیتی پیوند، ش ۳۳، خرداد ۱۳۸۵ ش، ص ۱۷.

۱. توران خمارلو، کتاب کار مربی کودک (برنامه ی کارسالانه ی مربی در مهد کودک و کودکان)، ص ۱۵.

۲. فروغ شایگان، شیوه های کاربردی آماده کردن کودکان و نوجوانان برای نوشتن خلاق، صص ۱۵-۱۷؛ سیدمحمد تقفی، «تربیت فکر و اندیشه از دیدگاه نهج البلاغه»، نشریه درسهایی از مکتب اسلام، ش ۱۰، آبان ماه ۱۳۸۷ ش، ص ۳۴.

شده که غالباً کاربردی عمومی داشته، به منزله ی ابزارهای لازم برای شروع موفقیت آمیز فعالیتهای خلاقانه می باشند.

از جمله مهمترین این روشها عبارتند از:

- روش بارش مغزی؛
- سؤالات ایده برانگیز؛
- ارتباطات اجباری؛
- فهرست صفات؛
- سرگرمی های ایده ساز.^۱

۷. بازی و خلاقیت

بازی یکی از نیازهای اولیه ی کودک و بخشی از طبیعت و فطرت اوست. کودک به وسیله بازی علاوه بر کسب انرژی و قوا، قدرت تفکر و تخیل اش را پرورش می دهد و به تجربیات و آموخته های ذهنی خود می افزاید.^۲

بازی در ظهور خلاقیت نقش فعالی دارد. بازی موجب حرکت و به کارگیری ذهن کودک در کسب تجربه و حل مسائل می شود. برای درک این رابطه شناخت فوائد بازی راهگشا است:

- بازی باعث ایجاد مهارت در حواس لامسه و بینایی شده قدرت ابتکار او را بالا می برد؛
- به کودک می آموزد که برای رسیدن به هدف چگونه باید نقشه بکشد؛
- نشان دهنده ی افکار و عواطف کودک است و برای کودکان همه درس است، حال آن که بازی برای بزرگترها فقط وسیله ای برای رفع خستگی است.^۳

در مورد انواع بازی ها باید گفت: بازی از جنبه های مختلف به انواعی تقسیم شده است:

- بازی های فردی و گروهی؛
- بازی های منظم و نامنظم؛

۳. افشین سلیمانی، کلاس خلاقیت (تمرینات روشهای عملی پرورش خلاقیت برای معلمان)، ص ۷۱.

۱. فائزه شیخ الاسلام، مقدمه ای بر آموزش خلاقیت نمایشی برای کودکان (الگوها، روش ها و نمونه ها)، ص ۱۳.

۲. شهناز ضرغام، مجموعه مقالات دومین همایش سراسری کودک، مربی، خلاقیت، ص ۶۹.

- بازی های مهارتی و تحلیلی - آفرینشی؛

- بازی های با قاعده.^۳

نقاشی به عنوان وسیله ای برای سنجش ویژگیهای شناختی و عاطفی و رشد و پرورش استعدادها و توانایی کودکان از دیرباز مورد توجه دانشمندان تعلیم و تربیت و روانشناسان بوده است. به نظر علمای تعلیم و تربیت، از راه نقاشی می توان مهارتهای مهم؛ مانند تفکر دیداری، بیان افکار و احساسات و خلاقیت را در کودکان پرورش داد.^۱

در مورد تمرین نقاشی با انگشت باید گفت: فعالیت جالب دیگری که در تمرین با انگشت می توانید با دانش آموزان خود بیاموزید، تصویرسازی با سرانگشتان است. در این روش کودکان می توانند با آغشته کردن سرانگشتان، کف و کناره های دست خود به رنگهای مختلف و سپس قراردادن آن بر روی کاغذ نقش و اشکال جالبی را ایجاد کنند. شیارهای پوست و برجستگی ها و ناهمواریهای کف دست طرح ها و تصاویر متنوعی را بر روی کاغذ پدید می آورد.

ویژگیهای اسباب بازی مفید از این قرار است:

- محرک خلاقیت کودک باشد؛

- محرکی برای تصورات کودک باشد؛

- مهارتهای بزرگسالی را به کودک بیاموزد. (استفاده از چسب، قیچی، بیل و غیره)؛

- به کودک کمک کند تا تجربه کند، کشف کند و دنیای پیرامون خود را بشناسد.^۳

وسایل آشپزخانه، تلفن، اسباب بازی و عروسکهایی با لباسهای متفاوت، خلاقیت کودکان را افزایش می دهد. معمولاً کودک خلاق از یک اسباب بازی سرهم بندی شده بیشتر از یک اسباب بازی حاضر و آماده لذت می برد.^۴

اسباب بازی خلاق دارای این ویژگی هاست:

۳. دروتی ریچ، کلیدهای پرورش مهارت های اساسی زندگی در کودکان و نوجوانان، ص ۱۳؛ احمد پدرام، خانواده و تربیت فرزند، ص ۱۰۲.

۱. معاونت پژوهشی وزارت آموزش و پرورش، خلاصه مقالات دومین سمپوزیوم جایگاه تربیت، ص ۸۹.

۴. افشین سلیمانی، کلاس خلاقیت (تمرینات روشهای عملی پرورش خلاقیت برای معلمان مربیان)، صص ۱۳۷-۱۳۴

۱. لیلی انگجی، بازی و تاثیر آن در رشد کودک، ص ۴۲.

۲. علیرضا پیر خائفی، خلاقیت (مبانی و روش های پرورش)، ص ۷۹.

- اسباب بازی هایی که کودک بتواند با آنها چیزی بسازد و شکلی را به وجود آورد؛
- اسباب بازی هایی که خودکار است، اما کار آن و نحوه ی به کارگیری اش کودک را به تمرکز فکر و دقت و اوا می دارد، نیز مفید است؛
- اسباب بازی های کودک باید کم و محدود باشد، تا کودک سرگردان و دلزده نشود؛^۱
- پرورش دهنده و گسترش دهنده ی خیال ها و تصوّرات کودک باشد؛^۲
- او را به تفکر خلاق وادارد. اسباب بازی های گران که در ساخت آنها تفکر بسیاری به کار گرفته شده است، اجازه ی تفکر را از کودکان می گیرد؛^۳
- حواس پنجگانه ی کودک را به کار اندازد. کنجکاوی و شیطنت کودک یکی از اساسی ترین شرایط پرورش و جزء سلامت اوست.

۸. بررسی موانع خلاقیت در کودکان ۴ تا ۱۰ ساله

از آن جا که کودکان چهار تا ده ساله در واقع عمده ی اوقات خود را در خانه و مدرسه می گذرانند، ما نیز موانع مؤثر در خلاقیت را در این محدوده بررسی کردیم. برخی موانع خلاقیت در خانواده از این قرار است:

عدم پرورش شخصیت؛ چرا که پرورش خلاقیت بدون توجه به پرورش شخصیت چندان مفید نیست؛ اعتماد به نفس پائین؛ تحقیر؛ حساس نبودن به پدیده ها؛ تمایل داشتن به هم‌رنگی و یکنواختی فکر؛^۴ تأکید بیش از حد والدین بر هوش و حافظه ی کودک؛ تأکید افراطی بر جنسیت کودک؛ ایجاد رقابت بین کودکان به منظور رتبه بندی توسط والدین؛ قراردادن قوانین خشک و دست و پاگیر در منزل؛ انتقاد مکرر از رفتارهای کودک؛ بیهوده شمردن تخیلات کودک؛ عدم آشنایی با علائق درونی کودک.

از طرفی موانع خلاقیت در مدرسه از این قرار است: پاداش؛ تعریف و ستایش مکرر؛ رقابت؛ محدودیت در انتخاب؛ برقراری نظم در کلاس و متون کتب درسی.

برای پرورش خلاقیت در کودکان باید به تمام ابعاد وجودی آنان، اعم از بُعد عاطفی، اجتماعی، شناختی، آموزشی و غیره توجه شود. از جمله عوامل مؤثر در پرورش خلاقیت عبارت است از:

۳. علی اکبرمظاهری، هشدارهای تربیتی (چهل مسأله ی مهم تربیتی)، ص ۶۸

۴. محمدصادق شجاعی، بازی کودک در اسلام (بررسی پیامدهای تربیتی اسباب بازی)، ص ۷۳.

۵. شهناز ضرغام، مجموعه مقالات دومین همایش سراسری کودک، مربی، خلاقیت، ص ۴۸.

۱. زیبا نیک خواه فر، ضرورت توجه به خلاقیت در کودکان، روزنامه ی جام جم، دوشنبه ۲۵ مهر ۱۳۸۴ش.

- فراهم کردن محیط غنی از فرهنگ؛
- برقراری جو عاطفی مناسب بین افراد خانواده؛
- ضمن توجه به تخیلات بچه ها آنها را به سوی واقعیت سوق دادن؛
- توجه به پرورش حواس پنجگانه ی بچه ها؛
- فراهم کردن محیطی که امکان اشتباه کردن، تجربه کردن و ریسک کردن را به بچه ها بدهد؛
- بردن بچه ها به دامن طبیعت، نمایشگاه های هنری، موزه ها، کارخانه ها و غیره؛
- تشویق بچه ها به داشتن اندیشه های بکر و تازه؛
- توجه به سؤالات عجیب و غیرمعمول بچه ها؛
- توجه و احترام به عقاید و پیشنهادهای بچه ها؛
- عدم مقایسه ی بچه ها با هم.^۱

خلاقیت آموزش دادنی است؛ زیرا می توان آموخت که چگونه با مسائل برخوردی نو داشت. اگر این آموزش را وارد زندگی کنیم، می توانیم کودکانی خلاق را به جامعه تحویل بدهیم. البته با آموزش صرف تئوری خلاقیت هرگز نمی توان افرادی خلاق به وجود آورد و برعکس والدین پویا در خانه می توانند به ایجاد خلاقیت کمک کنند.^۲

نتیجه

خلاقیت و ابتکار عمل برای رشد و ارتقای علمی کشور از اهمیت بسزایی برخوردار است. جامعه ای که بتواند خلاقیت نسل جوان و به خصوص کودکان را فراهم سازد، به طور حتم از رشد و شکوفایی علمی بهره مند خواهد شد. نباید تمامی کودکان را با یکدیگر یکسان بدانیم. اطلاع از این تفاوت ها در تحقق و شکوفایی استعدادهای بالقوه آن ها مؤثر است. اگر نتوانیم شرایط فرهنگی مناسبی در خانه و مدرسه برای پرورش خلاقیت در کودکان را ایجاد کنیم، هر چه بکوشیم و توان علمی خود را افزایش دهیم، باز هم نمی توانیم به توسعه ای پایدار دست یابیم. اولین گام در پرورش خلاقیت کودکان وجود آوردن شرایط مناسب آموزش صحیح خلاقیت است.

۲. رک: زیبا نیک خواه فر، ضرورت توجه به خلاقیت در کودکان، روزنامه ی جام جم، دوشنبه ۲۵ مهر ۱۳۸۴ش؛ علی اکبر مظاهری،

هشدارهای تربیتی (چهل مسأله ی مهم تربیتی)، ص ۱۳؛ محمدتقی فلسفی، کودک از نظر وراثت و تربیت، ص ۲۹۰.

۱. شهناز ضرغام، مجموعه مقالات دومین همایش سراسری کودک، مربی، خلاقیت، ص ۱۳۸.

منابع

۱. آرمسترانگ توماس، **کودک من چگونه نابغه می شود؟**، ترجمه ی ترانه بهبهانی، چاپ چهاردهم، تهران: انتشارات سفیر صبح، ۱۳۸۶.
۲. اس اسبورن الکس، **پرورش استعداد همگانی ابداع و خلاقیت**، ترجمه ی حسن قاسم زاده، چاپ چهارم، تهران، انتشارات نیلوفر، ۱۳۸۲.
۳. استادان طرح جامع آموزش خانواده، **خانواده و فرزندان (در دوره ی پیش دبستان)**، چاپ سیزدهم، تهران، انجمن اولیا و مربیان، ۱۳۸۶.
۴. استرانکو سوزان و وارنر سالی، **کلیدهای پرورش خلاقیت هنری دودکان و نوجوانان**، ترجمه ی اکرم قیطاسی، چاپ دوم، تهران، انتشارات صابرین، ۱۳۸۴.
۵. اف نر جورج، هنر و علم خلاقیت، ترجمه ی سید علی اصغر مسدّد، چاپ اول، شیراز، مرکز نشر دانشگاه شیراز، ۱۳۶۹.
۶. انگجی لیلی و غریزه عسگری، **بازی و تأثیر آن در رشد کودک**، چاپ اول، تهران، انتشارات طراحان، ۱۳۸۵.
۷. پیر خائفی علیرضا، **خلاقیت (مبانی و روش های پرورش)**، چاپ اول، تهران، هزاره ی ققنوس، ۱۳۸۴.
۸. ثابت حافظ، **تربیت جنسی در اسلام**، چاپ سوم، ق. مؤسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی، ۱۳۸۶.
۹. جی الینیکف آندره، **مگا خلاقیت**، ترجمه ی مارال شیخ زاده، چاپ اول، تهران، انتشارات رسا، ۱۳۸۵.
۱۰. حیم سلیمان، **فرهنگ بزرگ فارسی**، چاپ شانزدهم، تهران، انتشارات فرهنگ معاصر، ۱۳۷۰.
۱۱. خمارلو توران، **کتاب کارمربی کودک (برنامه ی کارسالانه ی مربی در مهد کودک و کودکستان)**، چاپ چهارم، تهران، انتشارات آگاه، ۱۳۷۰.
۱۲. دافی برنات، **تشویق خلاقیت و تخیل در کودکان**، ترجمه ی مهشید یاسایی، چاپ سوم، تهران، انتشارات ققنوس، ۱۳۸۴.
۱۳. دهخدا علی اکبر، **لغتنامه دهخدا**، ج هفتم، چاپ هفتم، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۷۷.
۱۴. رایت آندرو، **تقویت مهارتهای ذهنی (خلاقیت، هوش، حافظه و تندخوانی)**، ترجمه ی حمیدرضا بلوچ، چاپ اول، تهران، انتشارات شباهنگ، ۱۳۸۴.
۱۵. ریچ دروتی، **کلید های پرورش مهارت های اساسی زندگی در کودکان و نوجوانان**، ترجمه ی اکرم قیطاسی، چاپ دوم، تهران، صابرین، ۱۳۸۲.

۱۶. ژاویبی هوبر، **راهنمای موفقیت و شکوفایی فردی**، ترجمه ی آذین حسین زاده، چاپ اول، تهران، نشر قطره، ۱۳۸۶.

۱۷. سلیمانی افشین، **کلاس خلاقیت (تمرینات روشهای عملی پرورش خلاقیت برای معلمان مریبان)**، چاپ دوم، تهران، انجمن اولیا مریبان، ۱۳۸۴.

۱۸. شایگان فروغ، **شیوه های کاربردی آماده کردن کودکان و نوجوانان برای نوشتن خلاق**، تهران، چاپ اول، انتشارات کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، ۱۳۸۴.

۱۹. شجاعی محمد صادق، **بازی کودک در اسلام (بررسی پی آمدهای تربیتی اسباب بازی در کودکان)**، چاپ اول، قم، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۸۵.

۱۹. شیخ الاسلام فائزه، **مقدمه ای بر آموزش خلاقیت نمایی برای کودکان (الگوها، روش ها و نمونه ها)**، چاپ اول، تهران، انتشارات مدرسه، ۱۳۸۵.

۲۰. صمدآقایی جلیل، **تکنیکهای خلاقیت فردی و گروهی (تئوری، مثال، تمرین)**، چاپ اول، تهران، انتشارات مرکز آموزش مدیریت دولتی، ۱۳۸۰.

۲۱. ضرغام شهناز، **مجموعه مقالات دومین همایش سراسری کودک، مربی، خلاقیت**، چاپ اول، اصفهان، نقش مانا، ۱۳۸۱.

۲۲. عمیدحسن، **فرهنگ فارسی عمید**، ج دوم، تهران، موسسه انتشارات امیرکبیر، ۱۳۶۷.

۲۳. فلسفی محمد تقی، **کودک از نظر وراثت و تربیت**، چاپ چهارم، تهران، انتشارات معارف اسلامی، ۱۳۴۲.

۲۴. محمدحسین لیلی و خیریه بیگم حائری زاده، **تفکر خلاق و حل خلاقانه مسأله**، چاپ سوم، تهران، انتشارات نشر نی، ۱۳۸۲.

۲۵. مظاهری علی اکبر، **هشدارهای تربیتی (چهل مسأله ی مهم تربیتی)**، چاپ نهم، قم، انتشارات هجرت، ۱۳۸۲.

۲۶. ویزبرگ رابرت، **خلاقیت فراسوی اسطوره ی نبوغ**، ترجمه ی مهدی والفی، چاپ اول، تهران، انتشارات روزنه، ۱۳۷۸.

۲۷. کیوان فرمحمدرضا، **مجموعه مقالات سمپوزیوم نقش آموزش ابتدایی و جایگاه مطلوب آن در جامعه**، فصل نامه نقش خلاقیت در الگوهای تدریس، شماره اول،

۲۸. معاونت پژوهشی وزارت آموزش و پرورش، **خلاصه مقالات جایگاه تربیت (درآموزش و پرورش دوره ی ابتدایی)**، چاپ اول، تهران، انتشارات تربیت، ۱۳۷۰.

۲۹. نیک خواه فر، زیبا، **ضرورت توجه به خلاقیت در کودکان و نوجوانان**، روزنامه جام جم، (۲۵ مهرماه ۱۳۸۴).

۳۰. ثقفی، سیدمحمد، **تربیت فکر و اندیشه از دیدگاه نهج البلاغه**، نشریه درس‌هایی از مکتب اسلام، شماره ۱۰ (آبان ماه ۱۳۸۷).

۳۱. حصاربانی زهرا، **ارزشیابی توصیفی بستری برای پرورش خلاقیت**، نشریه ی ماهانه ی آموزشی، تربیتی پیوند، شماره ی ۳۳، (خرداد ماه ۱۳۸۵).